

**XORIJIY DAVLATLAR FUQAROLIK HUQUQI TIZIMIDA
HUQUQIY ODAT VA BOSHQA FUQAROLIK-HUQUQIY
REGULYATORLARNI QO'LLASHNING SUD AMALIYOTINI TAHLIL
QILISH**

(ROSSIYA FEDERATSIYASIDA)

Otaxonova Shahzoda

***Annotatsiya:** maqolada huquqiy odat va odatlarning tushunchasi, ma'nosi va o'rni, shuningdek, Rossiya fuqarolik qonunchiligidagi munosabatlarni tartibga solish uchun "o'rnatilgan tartib" dan foydalanish ko'rib chiqiladi. Muallif fuqarolik qonunchiligi qoidalarini qo'llash tahlilini o'tkazdi, bu huquqni qo'llash jarayonida ushbu huquqiy toifalarning malakasi muammolarini namoyish etdi. Tadqiqot natijasida ko'rib chiqilayotgan tushunchalarni huquqni qo'llash amaliyotida aralashtirish va ularning muhim farqlarini aniq tushunish orqali uni engib o'tish zarurligi to'g'risida xulosa chiqarildi.*

***Kalit so'zlar:** huquqiy odat, odat, "belgilangan tartib", sudlar tomonidan odatni qo'llash, Rossiya Federatsiyasining savdo-sanoat palatasi, port odati.*

2012 yilgacha Rossiya Federatsiyasi fuqarolik kodeksining 5-moddasida (keyingi o'rinlarda

- Rossiya federatsiyasi fuqarolik kodeksi) odat fuqarolik huquqining manbalaridan biri sifatida ham ko'rsatilgan, ammo faqat biznes sohasida. Uning tadbirkorlik faoliyati doirasidan tashqarida mavjudligi haqiqati 2009 yilda fuqarolik qonunchiligini rivojlantirish kontseptsiyasida qayd etilgan [1], bu odatni qo'llash doirasini kengaytirish zarurligini to'g'ri ko'rsatdi, bu "Rossiya federatsiyasi fuqarolik kodeksining birinchi qismining 1, 2, 3 va 4-boblariga o'zgartirishlar kiritish to'g'risida" Federal qonunni qabul qilish orqali amalga oshirildi.- FZ [2].

Ushbu maqolaning yangi tahririda odat "qonun bilan bir qatorda fuqarolik huquqlari va majburiyatlarining tabiiy va huquqiy ijobiy to'liq muvozanat manbaiga aylanadi" [3] va tadbirkorlik yoki boshqa faoliyatning biron bir sohasida mavjud bo'lgan va keng qo'llaniladigan, qonun hujjatlarida nazarda tutilmagan xulq-atvor qoidasi sifatida belgilanadi, u biron bir hujjatda qayd etilganmi yoki yo'qmi"[4]. Rossiya Federatsiyasi Oliy sudi Plenumining (bundan buyon matnda Rossiya federatsiyasi qurolli kuchlari deb yuritiladi) 2015 yil 23 iyundagi 25 – sonli Qarorining 2-bandining 2-bandida ko'rsatilgan yuqoridagi qoidalarning talqinidan foydalanib, fuqarolik qonunchiligida qo'llaniladigan urf-odatlarini qayd etilganlarga bo'lish mumkin (matbuotda e'lon qilingan; shunga o'xshash holatlarni o'z ichiga olgan muayyan ish bo'yicha sud qarorida ko'rsatilgan; Rossiya federatsiyasi palatasi tomonidan) va har qanday hujjatlarda qayd etilmagan. Ikkinchisining mavjudligini isbotlash yuki ularga murojaat qilgan tomonda yotadi [5].

Rossiya qonun chiqaruvchisi huquqiy odat qo'llaniladigan vaziyatlarni aniq belgilaydi. Rossiya federatsiyasi fuqarolik kodeksining 431-moddasi, ushbu regulyator, agar shartnomaning o'ziga xos sharti tomonlar tomonidan belgilanmagan bo'lsa, qonunning tegishli imperativ yoki dispozitiv normasi bo'lmasa va tomonlarning o'zaro munosabatlarida o'rnatilgan amaliyotni aniqlashning iloji bo'lmasa.

Bugungi kunda sud amaliyoti shuni ko'rsatadiki, sudlar huquqiy urf-odatlarini va boshqa ba'zi fuqarolik-huquqiy regulyatorlarni ajratmaydilar, shuningdek, ko'pincha ko'rib chiqilayotgan huquq manbasining huquqiy mohiyatini tushunmaydilar.

Primorsk o'lkasi arbitraj sudi 2018-yil 19-dekabrdagi A51-24831/2017-sonli ish bo'yicha o'z qarorida tomonlar o'rtasidagi shartnomalar bo'yicha majburiyatlarni bajarish davrida "pul mablag'larini o'zaro o'tkazish bo'yicha ishbilarmonlik muomalasi odatlari shakllanganligini" tan oldi. Ishda keltirilgan holatlar ularning huquqiy odat sifatida malakasini istisno qiladi, chunki ikkinchisi

ma'lum bir shartnoma taraflari o'rtasida yuzaga kelishi va mavjud bo'lishi mumkin emas. Sud tomonidan ko'rib chiqilgan kontragentlarning xatti-harakatlari huquqiy xususiyatga ko'ra "belgilangan tartib"dir. Rossiya Federatsiyasining fuqarolik kodeksida bu atama qo'llanilmaydi, ammo bu Rossiya qonun chiqaruvchisi ko'rib chiqilayotgan fuqarolik regulyatori bilan tanish emasligini anglatmaydi-uning o'rniga maqolalarda turli xil barqaror iboralar qo'llaniladi. Rossiya federatsiyasi fuqarolik kodeksining 431-moddasida "o'rnatilgan amaliyot" iborasi qo'llaniladi

Rossiya federatsiyasi fuqarolik kodeksining 438 – moddasi - " tomonlarning oldingi ishbilarmonlik munosabatlari "[7].

Sudlarning "belgilangan tartib" va urf-odatlar aniqlangan yondashuvi asta-sekin "tarqoq" deb tan olinishi kerak, chunki so'nggi bir necha yil ichida sudlar ushbu atamani ishlatadigan holatlar tobora keng tarqalgan

"belgilangan tartib", uning ta'rifini bering, shuningdek ko'pincha tartibga solish xususiyatlarini tushuntiring. Masalan, Moskva shahar arbitraj sudining 2020 yil 21 fevraldagi A40-150514/2019-sonli ish bo'yicha qarorida shunday deyilgan:"tomonlar o'zaro munosabatlarda o'rnatgan amaliyot deganda belgilangan tartib, ya'ni oldingi munosabatlarda ma'lum bir shartnoma taraflari o'rtasida shakllangan xatti-harakatlar qoidalari tushunilishi kerak" [8]. Krasnoyarsk o'lkasi hakamlik sudining 2020 yil 12 martdagi qarorida a33-724/2020-sonli ishda "belgilangan tartib tomonlarning nizoli shartnomaning mazmuni (ushbu huquqiy hodisaning ahamiyati) bo'yicha irodasining isboti bo'lib xizmat qilishi mumkin, aksariyat hollarda tomonlar shartnoma shartlarini shakllantirishda bir-birlaridan ular o'rtasidagi allaqachon o'rnatilgan munosabatlarga mos keladigan tushunchani kutishlari mumkin degan taxmin asosida" [2]9].

Sudlar odat bilan aniqlaydigan yana bir fuqarolik-huquqiy regulyator – bu odat-jamiyatda turli xil hujjatlarda birlashtirish maqsadida o'rnatilgan va

kontragentlar uchun shartnomada ularga rioya qilish ko'rsatilgan taqdirdagina majburiy ahamiyatga ega bo'lgan xulq-atvor qoidalari.

Masalan, Krasnodar viloyati arbitraj sudi 2019 yil 20 avgustdagi A32-10370/2019-sonli ish bo'yicha o'z qarorida Inkoterms to'plamidagi xalqaro ta'minot bazalarini odat sifatida kvalifikatsiya qildi. Bundan tashqari, sud "tashqi iqtisodiy faoliyatning rus ishtirokchilari uchun Inkoterms majburiy emas, balki shartnomaviy xususiyatga ega" deb ta'kidladi [10]. Fuqarolik-huquqiy munosabatlarning ushbu regulyatorini odat bilan bog'lash mumkin emas, chunki ikkinchisi majburiy ravishda tashqarida qo'llaniladi shartnomadagi unga havolaga bog'liqlik. Shunday qilib, yuqoridagi sud qarorida sud odatni noto'g'ri urf-odatlar bilan bog'laydi. Muallifning fikriga ko'ra, bu holat, birinchi navbatda, qonun chiqaruvchi va yuqori sudlarning odat tushunchasi va huquqiy tabiatiga mutlaqo tushunarsiz munosabati bilan bog'liq.

Rossiya Federatsiyasining 07.07.1993 yildagi Qonunining 15-moddasi

5340-1-son "Rossiya Federatsiyasidagi savdo-sanoat palatalari to'g'risida", Rossiya Federatsiyasi savdo-sanoat palatasi (bundan buyon matnda Rossiya federatsiyasi savdo – sanoat palatasi deb yuritiladi) tadbirkorlik faoliyati sohasida shakllangan urf-odatlar, shu jumladan dengiz porti urf-odatlari to'g'risida guvohlik berish huquqiga ega [11].

Rossiya federatsiyasi savdo-sanoat palatasi boshqaruvining 54-5-sonli Qarorining 1-bandini ko'rib chiqib, Incoterms savdo odati sifatida tan olinishiga ishonch hosil qilishingiz mumkin [12]. Biroq, oliy arbitraj sudi Rayosatining 16.02.1998 yildagi 29-sonli axborot xatining 2-bandida " arbitraj sudi tashqi savdo bitimidan kelib chiqadigan nizoni hal qilishda, bitim ishtirokchilari ularni qo'llash to'g'risida kelishib olgan yoki shartnomada nazarda tutilgan asosiy shartlarni yozma ravishda o'zgartirgan taqdirda, Inkoterms tahririyatida xalqaro savdo sohasida ishbilarmonlik muomalasini qo'llaydi." [13]. Bundan tashqari, oliy arbitraj sudi Rayosatining 2014 yil 22 apreldagi 14914/13-sonli A51-17096/2012-

sonli qarorida quyidagilar ko'rsatilgan: "tashqi iqtisodiy bitimlar doirasida tovarlarni etkazib berish bo'yicha tomonlarning munosabatlarini va tomonlarning tavakkalchiliklarini taqsimlashni tartibga soluvchi urf-odatlar xalqaro savdo palatasi (MTP) tomonidan tizimlashtirilgan va savdo atamalarini talqin qilish bo'yicha xalqaro qoidalar to'plami shartnomaga (shartnomaga) tegishli urf-odatlarni uning shartlari sifatida kiritishda Iroda muxtoriyatiga asoslangan tomonlar tomonidan" [14]. Ushbu hujjatlarda kontragentlar tomonlarning munosabatlarini tartibga solishda qo'llash uchun Inkoterms qoidalariga rioya qilish to'g'risidagi shartnomada ko'rsatilishi zarurligi ta'kidlangan. Shunday qilib, vas Prezidiumi ushbu to'plamdagi ta'minot bazislaridagi odatlarning huquqiy mohiyatini bayon qiladi. Rossiya federatsiyasi fuqarolik kodeksining 1211-moddasi, agar shartnomada xalqaro muomalada qabul qilingan savdo atamalari ishlatilgan bo'lsa va shartnomada boshqa ko'rsatmalar bo'lmagan taqdirda, tomonlar o'zlarining munosabatlariga tegishli savdo atamalari bilan belgilangan urf-odatlarni qo'llashga kelishib olishgan deb hisoblanadi [15]. Agar shartnoma shartlariga ma'lum qoidalar qo'llanilishi uchun ma'lum bir atamaga murojaat qilish zarur bo'lsa, odat haqida gapirish mantiqiy bo'lmaydi, chunki ikkinchisi tomonlarning xohishidan qat'i nazar, yordamchi ravishda qo'llaniladi [16, 64-bet] va shartnoma matnida buni ko'rsatmasdan ishlaydi. Shunday qilib, ushbu maqolada "odat" iborasi ostida "odat"degan ma'noni anglatadi. Ivanova, shuningdek, "savdo atamasi" iborasining noaniqligini to'g'ri ta'kidlaydi [17] – biz Incoterms atamalari haqida gapirayotgan bo'lishimiz mumkin, ammo bu yagona savdo atamalarini o'z ichiga olgan yagona to'plam emas.

Yuqoridagi qoidalarga asoslanib, Rossiya qonun chiqaruvchisi va oliy sudlari "savdo odati" va "odat" kabi huquqiy hodisalarni "huquqiy odat" tushunchasiga kamaytiradi degan xulosaga kelish kerak.

Sudlarning huquqiy urf-odatlarni qonuniy ma'noda qo'llashiga kelsak, shuni ta'kidlash kerakki, so'nggi yillarda bunday holatlar soni ko'paymoqda [18]. Tabiiyki, katta qiyinchilik sud tomonidan tasniflanishi va tuzatilmagan odatni

qo'llashi kerak bo'lgan ishlardir, chunki uning mavjudligi hali ham isbotlanishi kerak. Shu munosabat bilan Kraevskiy va Timoshina o'z tadqiqotlarida "aksariyat hollarda qarorlar matnini tahlil qilishdan sud qanday dalillar asosida odatning mavjudligi to'g'risida xulosa chiqarganligi aniq emas, bundan tashqari, aksariyat hollarda odatning davomiyligi ham, uning tarqalish kengligi ham noaniq bo'lib qolmoqda" [19].

Qayd etilgan urf-odatlar orasida Rossiya Federatsiyasi savdo-sanoat palatasi tomonidan tasdiqlanganlar alohida qiziqish uyg'otmoqda. Amaliyot shuni ko'rsatadiki, ushbu tashkilot juda ro'yxatdan o'tgan kam sonli urf-odatlar. Misol tariqasida shuni ta'kidlash mumkinki, 2014 yil yanvar oyida Anadir dengiz portining urf-odatlari to'plami tasdiqlangan. Ushbu hujjatning 1.4-moddasi, unga muvofiq Port va mijoz o'rtasidagi shartnomada ularga havola qilinishidan qat'i nazar, Kodeksda keltirilgan urf-odatlar qo'llaniladi [20]. Aslida, bu qoidalarning urf-odatlar sifatida huquqiy tabiati va ularni odatlardan ajratish to'g'risida aniq ko'rsatma mavjud. Buni yuqorida aytib o'tilganidek, Rossiya federatsiyasi savdo-sanoat palatasi "odat" tushunchasini ajratmaganligi sababli ham qilish muhimdir.

Shunday qilib, Rossiya fuqarolik huquqida odat institutining roli asta – sekin o'sib bormoqda-bu huquq manbai sudlar tomonidan tobora ko'proq qo'llanilmoqda va qayd etilmoqda, shuningdek, savdo sohasida rivojlangan urf-odatlarni ro'yxatdan o'tkazish uchun maxsus qo'shimcha sharoitlar yaratildi. Shu munosabat bilan, qonun chiqaruvchi samarali huquqni qo'llash maqsadida huquqiy, savdo urf-odatlari va odatlari tushunchasini aniq ajratishi kerak. Shuningdek, fuqarolik kodeksida "belgilangan tartib" tushunchasining ta'rifi kiritilishi kerak. Muallif quyidagi ta'rifni berishni taklif qiladi: "belgilangan tartib-bu aniq shartnomaning to'g'ridan-to'g'ri ko'rsatilmagan, ammo nazarda tutilgan shartidir, bu munosabatlar doirasida tomonlarning xatti-harakatlarining oldingi amaliyotiga asoslanib, o'zaro jimgina kelishuv asosida amalga oshiriladigan aniq harakatlarda ifodalangan va tomonlarning irodasining isboti bo'lib xizmat qiladi".

Sudlar, o'z navbatida, odatning mavjudligini isbotlash masalasiga juda ehtiyotkorlik bilan yondashishlari kerak, shuningdek qonunchilikka asoslanib, ushbu fuqarolik-huquqiy regulyatorni odat va "belgilangan tartib"dan ajratib, malakaga ega bo'lishlari kerak.

Adabiyotlar ro'yxati:

1. Rossiya Federatsiyasining fuqarolik qonunchiligini rivojlantirish kontseptsiyasi (Rossiya Federatsiyasi Prezidenti huzuridagi fuqarolik qonunchiligini kodifikatsiya qilish va takomillashtirish bo'yicha Kengashning 07.10.2009 yildagi qarori bilan tasdiqlangan) // Rossiya federatsiyasi oliy arbitraj sudining Axborotnomasi. – 2009. noyabr. – № 11.
2. Rossiya Federatsiyasi fuqarolik kodeksining birinchi qismining 1, 2, 3 va 4-boblariga o'zgartirishlar kiritish to'g'risida: 30.12.2012 yildagi 302-FZ-sonli Federal qonun (2013 yil 4 martdagi tahrir) // sz RF. – 2012. 53-son (1-qism). 7627-modda.
3. Rossiya Federatsiyasining fuqarolik kodeksiga sharh (o'quv va amaliy) / tahrirlangan S. A. Stepanova S. A. 5-nashr. M.: Prospekt; Yekaterinburg: xususiy huquq instituti, 2019. 1648 s.
4. Rossiya Federatsiyasining fuqarolik kodeksi (birinchi qism) 1994 yil 30 noyabrdagi 51-FZ // sz RF. – 1994. – № 32. 3301-modda.
5. Rossiya Federatsiyasi Oliy sudi Plenumining 2015 yil 23 iyundagi 25-sonli qarori sudlar tomonidan Rossiya Federatsiyasi fuqarolik kodeksining birinchi qismining I qismining ba'zi qoidalarini qo'llash to'g'risida // Ros. gaz. – 2015. 30 iyun.
6. Primorsk o'lkasi arbitraj sudining 2018 yil 19 dekabrdagi A51-24831/2017-sonli qarori-URL: <https://kad.arbitr.ru/Document/Pdf/5c4830fe-e292-4a10-83ff-54c5983fa186/26182581-f08f-4141-8c7a-bdf63340df0b> / A51 - 24831-2017_20181219_reshenie.pdf?isAddStamp=True (kirish: 10.11.2020).

7. Paxarukov A. A. fuqarolik-huquqiy munosabatlarning normativ bo'lmagan regulyatori sifatida belgilangan tartib // Prolog: huquq jurnali. 2019. №2.

8. Moskva shahar arbitraj sudining 2020 yil 21 fevraldagi A40-150514/2019-sonli qarori-URL: https://kad.arbitr.ru/Document/Pdf/17852321-700b-4de6-b7d1-96e3c0312dec/01a9b8c6-c4ed-45ad-bd3e-65fc9e52a320/A40-150514-2019_20200221_reshenija_i_postanovlenija.pdf?isAddStamp=True (kirish: 10.11.2020).

9. Krasnoyarsk o'lkasi arbitraj sudining 2020 yil 12 martdagi a33-724/2020-sonli ishi bo'yicha qarori-URL: https://kad.arbitr.ru/Document/Pdf/e836c979-58ba-4800-9dba-ef49fdf58d28-360133b3-1539-4740-896e-4612b2488b48-A33-724-2020_20200312_reshenie.pdf?isAddStamp=True (kirish: 10.11.2020).

10. Krasnodar o'lkasi arbitraj sudining 2019 yil 20 avgustdagi A32-10370/2019-sonli qarori-URL: https://kad.arbitr.ru/Document/Pdf/7be446ef-ed91-4973-bcf1-d9426c0ff3d6/c8217eea-4461-4e06-a304-e0740d2b499f/A32-10370-2019_20190820_Reshenija_i_postanovlenija.pdf?isAddStamp=True (kirish: 10.11.2020).

11. Rossiya Federatsiyasidagi savdo-sanoat palatalari to'g'risida: Rossiya Federatsiyasining 07.07.1993 yildagi 5340-1-sonli Qonuni // Ros. gaz. – 1993. 8 avgust.

12. Rossiya federatsiyasi savdo-sanoat palatasi boshqaruvining 2012 yil 28 iyundagi 54-5-sonli qarori Rossiya Federatsiyasida qabul qilingan savdo odatini (biznes aylanmasi odati) tasdiqlaydi // ma'lumotnoma huquqiy tizimidan kirish

"Consultantplus".

13. Rossiya federatsiyasi oliy arbitraj sudi Rayosatining 16.02.1998 yildagi 29-sonli axborot xati xorijiy shaxslar ishtirokidagi ishlar bo'yicha nizolarni hal qilishning sud-arbitraj amaliyotini ko'rib chiqish // ma'lumotnoma huquqiy tizimidan kirish

"Consultantplus".

14. Rossiya federatsiyasi oliy arbitraj sudi Rayosatining 2014 yil 22 apreldagi 14914/13-sonli A51-17096/2012-sonli qarori // ma'lumotnoma huquqiy tizimidan kirish

"Consultantplus".

15. Rossiya Federatsiyasining fuqarolik kodeksi (uchinchi qism) 1994 yil 30 noyabrdagi 51-FZ // sz RF. – 2001. – № 49. 4552-modda.

16. Fuqarolik huquqi: darslik: 4 jildda (1-jild) / OTV. tahririda E. A. Suxanov. - M: Nizom, 2019 Yil.

17. Ivanova T. N. tijorat aylanmasida urf-odatlar va odatlardan foydalanish // huquq va iqtisodiyot. 2015. № 11.

18. Panarina M. M. zamonaviy sud amaliyotida huquqiy urf-odatlarining roli: huquqiy tadqiqotlar // advokatlik amaliyoti. 2018. № 3.

19. Sudlar tomonidan urf-odatlar to'g'risidagi normalarni qo'llash / / Sankt-Peterburg davlat universiteti huquqni qo'llash monitoringi: veb-sayt. - Kirish rejimi: <https://pravoprim.spbu.ru/yurisprudentsiya/zashchita-prav-grazdan/item/472-primeneniye-sudami-norm-ob-obyayakh.html>. - Qopqoq. ekrandan.

20. "ANADYRMORPORT" OAJning urf-odatlari to'plami // Anadir dengiz porti: sayt. - Kirish rejimi: <http://morport.chukotka.ru/about.html>. - qopqoq. ekrandan.